

İNSAN, TOPLUM VE SPOR BİLİMLERİ ARAŞTIRMA ÖRNEKLERİ

Editörler

Prof. Dr. Faruk Yamaner
Dr. Öğr. Üyesi Ender Eyuboğlu

İNSAN, TOPLUM VE SPOR BİLİMLERİ ARAŞTIRMA ÖRNEKLERİ

Editörler: Prof. Dr. Faruk Yamaner, Dr. Öğr. Üyesi Ender Eyuboğlu

Yayın No. : 2118
Beşeri Bilimler : 125
ISBN : 978-605-7928-27-6
Basım Sayısı : 1. Basım, Ekim 2018

© Copyright 2018, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. Bu kitap çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Bölümlerin içeriği ile ilgili her türlü sorumluluk yazarlara aittir. Yayınevi ve editörler sorumlu tutulamazlar.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Peron Basım Yayın Sanayi ve Ti. Ltd. T.Şi. Sertifika No.: 40159
Meşrutiyet Mah. Konur Sok. No.:32/1 Çankaya/Ankara

Kütüphane Bilgi Kartı

Yamaner, Faruk., Eyuboğlu, Ender.

İnsan, Toplum ve Spor Bilimleri Araştırma Örnekleri / Editör: Prof. Dr. Faruk Yamaner, Dr. Öğretim Üyesi Ender Eyuboğlu

1. Basım. VIII + 464 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-605-7928-27-6

1. İnsan Bilimleri, 2. Toplum Bilimleri, 3. Spor Bilimleri

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

ÖN SÖZ

Bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte insanların bilgiye erişme ve onu işleme süreçleri oldukça hızlandı. Artık insanlar her an yeni bir bilgi üretme ve onu yayınlama serüvenini yaşamaktadır. İşte bu nokta bilgi üretenlerin karşılaştıkları önemli bir zorluk vardır. Ürettiklerinin bir süzgeçten geçirilmesi ve hızlı bir şekilde yayımlanmasıdır. Bilim, Eğitim ve Sanat Araştırmaları 2018 projesi tam da bu soruna çözüm üretmek için geliştirilmiştir. Bilgi üretenlerin bilgisini almak, değerlendirmek ve hızlı bir şekilde diğer araştırmacılarla bunu buluşturmak hedefini gütmektedir.

Elinizdeki bu kitap İnsan, Toplum ve Spor Bilimlerine dair çeşitli araştırmaları kapsamaktadır. Daha çok sosyal ve beşerî bilimlere ağırlıklıdır. Ancak spor gibi günlük yaşamın ve insan hayatının vazgeçilmez bir parçasını da kapsamaktadır. Turizm, işletme, eğitim, uluslararası ilişkiler, mühendislik veya spor konuları bir araya getirilirken genellikle birbirine yakın içeriğe sahip yazılar arka arkaya sunulmuştur. Okuyucuların okuma kolaylığını düşünen bu düzenleme biçimiyle multidisipliner bir kitap ortaya çıkarılmış oldu. Bu multidisipliner eserde araştırmacıların bireysel veya ortak çalışmaları, lisansüstü tez çalışmaları, ulusal veya uluslararası sempozyumlarda sözlü sunum sonrasında hazırlanmış oldukları çalışmalarından üretilmiş bölümler yer almaktadır. Tüm çalışmalar, hakem sürecinin de katkısıyla yeniden gözden geçirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılarak yayına hazır hale getirilmiştir.

Bu kitabın hazırlanmasında emek vermiş tüm yazarlara, bu yazıları titizlikle okuyup değerlendiren hakemlere, bunları bir araya getirip yayınlanmasında özverili çalışan Nobel Yayınevi personeline teşekkürü borç biliriz.

En nihayetinde pek çok bilim dalını bir araya getiren bu kitabın, araştırmacılara farklı bir bakış açısı kazandırması, bilgiyi arayan ve üretene faydalı olmasını temenni ederiz. Eleştiri ve önerileriniz bizim bu çabamızı daha da olgunlaştıracaktır. Saygılarımızla...

Editörler

Prof. Dr. Faruk Yamaner – Çorum Hitit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ender Eyuboğlu – Bartın Üniversitesi

İçindekiler

ÖN SÖZ	iii
BÖLÜM 1 ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE BİR EKONOMİK ÇÖZÜMLEME DENEMESİ: TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ (TRAB) ENDEKSİ	1
<i>İsmail Hakkı İŞCAN</i>	
BÖLÜM 2 REKABET İLİŞKİSİ İÇERİSİNDE TURİZM UYGULAMALARI	25
<i>Mehmet SAĞIR, Levent Selman GÖKTAŞ</i>	
BÖLÜM 3 MARKA GENİŞLEMESİ	49
<i>Melis KAYTAZ YİĞİT</i>	
BÖLÜM 4 DÜNYA ÜLKELERİNDE VE TÜRKİYE'DE KADINLARIN GÖRELİ KALKINMASI: AMPİRİK BİR ANALİZ	65
<i>Mahmure ERCAN, Hayriye ATİK</i>	
BÖLÜM 5 BİR FABRİKADA İŞ İYİLEŞTİRME UYGULAMALARI ..	89
<i>Elifcan GÖÇMEN, Onur DERSE</i>	
BÖLÜM 6 AKUAKÜLTÜRDE KULLANILAN MEDİKAMENTLERİN ÇEVRE SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ	107
<i>Selçuk DUMAN</i>	
BÖLÜM 7 AFETLERDE AÇIK KAYNAK KODLU MOBİL BİLİŞİM SİSTEMLERİNİN KULLANIMI: ÖRNEK ANDROID UYGULAMASI	115
<i>İrfan MACİT</i>	
BÖLÜM 8 SAYISAL HAKLAR YÖNETİM (SHY) SİSTEMLERİ VE SAYISAL ÇAĞDA BİLGİYE ERİŞİMDE KÜTÜPHANELERİN ROLÜ: TÜRKİYE PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME	135
<i>Buket CANDAN</i>	

BÖLÜM 9	SEÇİME DAYALI KONJOİNT ANALİZİ VE GSM SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA	149
	<i>Tutku TUNCALI YAMAN</i>	
BÖLÜM 10	BULANIK VERİ ZARFLAMA ANALİZİ: MAKİNE İMALAT SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA	175
	<i>Muhammed MARUF</i>	
BÖLÜM 11	FENİLKETONÜRİLİ ÇOCUĞU OLAN ANNELERİN BAKIM VERME DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ.....	197
	<i>Merve Deniz PAK, Seda ATTEPE ÖZDEN</i>	
BÖLÜM 12	SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM KAPSAMINDA GASTRONOMİ MÜZELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ..	215
	<i>Aybuke CEYHUN SEZGİN, Nevin ŞANLIER</i>	
BÖLÜM 13	HALKLA İLİŞKİLERDE YENİ MEDYA VE BAKANLIKLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME	235
	<i>Yarkın ÇELİK</i>	
BÖLÜM 14	YAŞLILIK SOSYOLOJİSİ KURAMLARI İÇİN BİR ÇERÇEVE DENEMESİ	249
	<i>Hamza KURTKAPAN</i>	
BÖLÜM 15	PLASTİK SANATLARDA TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN SANATÇI KİMLİĞİ	271
	<i>Hasan SANKIR</i>	
BÖLÜM 16	TOPLUMSAL CİNSİYET VE SOSYAL HİZMET DERSİNİN SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISINA ETKİSİ.....	287
	<i>Sinan AKÇAY, Doğa BAŞER</i>	
BÖLÜM 17	MUCİZEVİ MEYVE NAR VE ONUN ZİVZİK NAR ÇEŞİDİ.....	297
	<i>İkranur FELEK, Ebru AKKEMİK</i>	
BÖLÜM 18	TIBBİ BİTKİLER TARİHİ VE ÖNEMLİ KULLANIM ALANLARI	307
	<i>Oğuz Ayhan KİREÇCİ</i>	

BÖLÜM 19 KURUMSAL YÖNETİM DERECELENDİRME NOTU İLE PİYASA DEĞERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE BİST'DE BİR UYGULAMA	329
<i>S. Öznur SAKINÇ, Nilüfer DEMİRCİ</i>	
BÖLÜM 20 TÜRKİYE'DE VERGİ DENETİMİNE İLİŞKİN SORUNLAR VE ÖNERİLER.....	343
<i>Fatih ÇAVDAR</i>	
BÖLÜM 21 ANTRENMAN MASKESİ: AKADEMİK DEĞERLENDİRME	365
<i>Sercan ÖNCEN</i>	
BÖLÜM 22 SPORİF REKREASYONUN YARARLARI.....	377
<i>Hayri AKYÜZ, Fatih YAŞARTÜRK</i>	
BÖLÜM 23 EGZERSİZ VE SAĞLIK	387
<i>Güner ÇİÇEK</i>	
BÖLÜM 24 DUYGUSAL ZEKÂ VE SPOR.....	401
<i>Murat SARIKABAK</i>	
BÖLÜM 25 GELENEKSEL OKÇULUK ÜZERİNE BİR DERLEME.....	409
<i>Murat KUL, Yılmaz ÜNLÜ, Adem SOLAKUMUR, Zeki TAŞ, Murat SARIKABAK, İsmail KARATAŞ, Mustafa Alper MÜLHİM, Sevim Handan YILMAZ, Yunus ABDURRAHİMOĞLU</i>	
BÖLÜM 26 OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARIN BAZI TEMEL MOTOR HAREKETLERİNİN İNCELENMESİ	423
<i>Mustafa ALTINKÖK, Mert KURNAZ, Atike YILMAZ</i>	
BÖLÜM 27 HAREKET EĞİTİMİ UYGULAMALARININ 4-5 YAŞ ÇOCUKLARDAKİ TEMEL MOTOR VE SOSYAL BECERİ GELİŞİMİ ÜZERİNE ETKİSİ.....	433
<i>Mustafa ALTINKÖK</i>	
BÖLÜM 28 REKREASYONA KATILIM VE MOTİVASYON.....	443
<i>Ümit Doğan ÜSTÜN, Arslan KALKAVAN</i>	
BÖLÜM 29 GÖRME ENGELLİLER FUTBOLU.....	455
<i>Cem Sinan ASLAN, Ender EYUBOĞLU</i>	

Bölüm 14

YAŞLILIK SOSYOLOJİSİ KURAMLARI İÇİN BİR ÇERÇEVE DENEMESİ

Hamza KURTKAPAN - Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Yaşlanma, aileden ekonomik sistemlere kadar pek çok sosyal bütünlüğün etkilediği bir süreçtir. Yaşlanmanın gelişim evrelerini ve sonuçlarını derinlemesine anlamak için söz konusu sosyal bütünlükleri incelemek anahtar konumundadır (Morgan & Kunkel, 2007: xvii). Yaşlanma, sadece yaşlı nüfusun değil tüm yaş gruplarının ortak konusudur. Yalnızca gelişmiş ülkelerin değil, dünya üzerindeki bütün toplumların gün geçtikçe hızlı bir yaşlanma trendine girdikleri dikkate alındığında konunun sadece belli toplumlara özgü olmadığı anlaşılır. Yaşlılık konusunun yerel ve küresel boyutta, sosyal, ekonomik ve politik yönleriyle ele alınması gerekir. Bu noktada sosyoloji disiplinine diğer sosyal bilimlerden daha fazla sorumluluk düşmektedir.

C. Wright Mills'in *Sosyolojik İmgelem (The Sociological Imagination)* (1959) başlıklı çalışmasında da belirttiği üzere, sosyolojinin alt dalları bireylere kavramsal aletleri vererek onların toplumsal problemlerin üstesinden gelmesine hizmet eder. Yaşlılığı ve yaşlanmanın sosyolojik boyutunu disiplinler arası bir yaklaşımla inceleyen yaşlılık sosyolojisi de sosyal kavramlar ve tarihsel arka plan ile bireysel yaşlılık deneyimlerini anlamlandırmaya çalışır. Sosyolojik imgelem kavramı üzerinden belirtecek olursak, sosyal yapı ile bireyler arasındaki bir süreçten söz etmek gerekir. Yaşlılık sosyolojisi yapı ve birey arasındaki ilişkiler üzerine yaptığı analitik çalışmalar sayesinde insan yaşamları ve değişen sosyal yapı arasındaki karşılıklı etkileşimi anlamaya yardımcı olmaktadır (Powell, 2006: 45).

Gerontoloji disiplinine bağlı olarak gelişen ve *gerontososyoloji* olarak da bilinen yaşlılık sosyolojisi oldukça yeni bir alt daldır. Bu alanda yaşlı, yaşlılık

ve yaşlanma kavramları, yaşlı ve boş zaman aktiviteleri, yaşlılığın kadınsılaşması, yaşlılarda yalnızlık, yaşlı ayrımcılığı, yaşlının yaşam aranjmanları gibi konular ele alınmaktadır. Yaşlılığın sosyal ve ekonomik boyutlarının anlaşılması için yaşlanmanın tarihçesi, yaşlının toplumdaki yeri, yaşlıların sosyal ilişkileri, modernleşme açısından yaşlılık, yaşlı hakları, yaşlıların aile ilişkileri, emeklilik, yaşlı ve din, yaşlı ve tüketim, kentte veya kırsal alanda yaşlanma konuları da bu disiplinin çalışma sahasına girer. Yaşlılık sosyolojisinin temel kaygılarından biri sosyal, ekonomik ve kültürel bir inşa olarak yaşlılığı anlamaktır. Ayrıca bu disiplinde nüfusun yaşlanması ile ilişkili olarak ortaya çıkan yeni durum ve süreçlerin cinsiyet gruplarındaki farklı etkileri de araştırılmaktadır (Phillipson & Baars, 2007: 68). Aile üyeleri arasındaki *güç farklılaşması* ve kuşaklar arasındaki hiyerarşi ve toplumsal disiplin konuları da incelenmektedir (Turner & Tatlıcan, 2011: 26–35).

Sosyal teorinin büyük ustaları arasında olan Comte, Spencer, Marx, Durkheim ve Weber toplumun genel sosyal problemleriyle ilgilendiklerinden yaş, yaşlanma ve jenerasyon gibi konulara pek değinmemişlerdir. Yine de bu isimler, sonradan gelenlerin kuramsal bakış açılarını büyük ölçüde etkilemiş ve yaşlanma ile ilgili kuramsal gelişmelere dolaylı katkı sunmuşlardır. Bu yüzden onların izlerini yaşlanma ile ilgili sosyal kuramlarda görmek mümkündür. Diğer taraftan sosyal teorinin önemli isimlerinden Alman sosyolog Karl Mannheim 1927’de yazdığı *The Problem of Generations* kitabında, jenerasyonların bilinçliliği ve birbirlerini takip ettiği görüşlerine yer vermektedir. Bu kitapta yaşlanmayı kuşaklar ile ilgili dinamiklerin bir parçası olarak değerlendirmesiyle yaşlılık sosyolojisinin gelişimine hizmet etmiştir (Morgan & Kunkel, 2007: 11–13).

Yaşlılık sosyolojisi, 1940’lı yıllarda başlayan çok yeni bir alan olmasına rağmen, günümüze kadar bu alanda pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak şimdiye kadarki çalışmalar, güçlü bir kuram geliştirmek için yeterli olmamıştır. Bununla birlikte yine de mevcut kuramlar yaşlanmanın sosyal anlamlarını yorumlamaya yardımcı olmaktadır. Bu çalışmada, yaşlılık sosyolojisindeki kuramlar, sosyolojinin ana akım kuramları ekseninde yapısal işlevselci, çatışmacı ve sembolik etkileşimci yaşlılık kuramları başlıkları altında değerlendirilmektedir. Yaşlılıkla ilgili sosyal bilim birikimini sistematik bir şekilde takip edebilmek ve bu birikimlerin dayandıkları tarihsel ve sosyal arka planı görebilmek için bu türden bir sınıflandırma uygun görülmüştür. Yaşlılık sosyolojisinin yapısal işlevsel yaklaşım temelli birinci kuşak kuramlar alanının kurulmasına ve gelişimine büyük katkı sağlamıştır.

Yapısal işlevselci perspektife sahip kuramlardan ilki olan aktivite kuramının etkisi 1950’li ve 60’lı yıllardaki yaşlılık çalışmalarında görülmektedir. Bu dönemdeki çalışmalarda, yaşlıların sosyal hayata katılımlarıyla *yaşam memnuniyeti* arasındaki ilişki araştırılmaktaydı. Yaşam memnuniyetini ölçen araştırmalar 1960’ların sonlarına kadar devam etti. Yaşlılık sosyolojisindeki kuramsal tartışmalar William E. Henry ve Elaine Cumming’in yayınladıkları *Growing Old* kitabıyla ise başka bir boyuta

taşındı. Kitap yaşlanmanın ilk sosyolojik kuramı olan *yaşamdan geri çekilme kuramının* ilkelerini tartışmaktadır. Bu kuram yaşlıların kademeli olarak sosyal hayattan geri çekilmesinin yaşlılar ve toplum açısından karşılıklı getirilerine odaklanmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinde yaşlılık sosyolojisinde fonksiyonalist bakış açısının yanında Marksist gelenekten gelen ekonomi-politik kuram da etkin olmaya başlamıştır. 1980'lerin sonlarından günümüze kadar yapılan yeni dönem çalışmalarda nüfusun yaşlanmasının genel olarak ekonomiye yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu dönemden sonra ortaya çıkan eleştirel yaşlılık sosyoloji kuramında, sosyal devletin yaşlılara yönelik hedefleri, gelir dengesizliğinin yaşlılara yansımaları, sosyal eşitsizliğin yeniden üretimi, yaşlı yoksulluğu ve yaşlıların görece bağımlı olmaları gibi konularda açıklamalar getirilmektedir (Phillipson & Baars, 2007: 71–77). Sosyal teorideki köklü değişimler yaşlılık sosyolojisinde de yeni bakış açılarına zemin hazırlamıştır. Çağdaş sosyal teoride baskın olan sembolik etkileşimci perspektif son dönem yaşlılık sosyolojisi çalışmalarında da etkisini göstermektedir.

Yaşlılık sosyolojisi çalışmalarının yarım asrı geçen birikiminde, dönemselsel olarak belirli temalar öne çıkmaktadır. Sosyal yaşlanma ile ilgili erken dönem kuramlarında yaşlanmayla ortaya çıkan bireysel ve sosyal problemler incelenmiştir. İkinci dönem kuramların yer aldığı 1970'li ve 80'li yıllarda ise yaşlanmanın ekonomik açıdan oluşturduğu tehdit ele alınmıştır. Son dönemde ise yaşlanma küresel bir çerçevede değerlendirilmekte ve yaşlılığın sosyal bir inşa olduğu teması üzerinde durulmaktadır.

1. Yapısal İşlevselci Perspektifte Yaşlılık Sosyolojisi Kuramları: Birbirini Tamamlayan Parçaların Hikayesi

Yapısal-işlevselci yaklaşım, insan bedeni örneğinden hareketle toplumsal düzenin nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan makro ölçekli bir kuramdır. Toplumun tıpkı insan bedeni gibi birbirleriyle uyumlu çalışan bir sisteme benzeterek toplumdaki ekonomi, siyaset, aile ve eğitim gibi alt sistemleri birbirleriyle etkileşimli bir bütün olarak açıklamaktadır. Bu sistemler arasında karşılıklı etkileşim söz konusu olduğu için sistemlerdeki herhangi bir değişim birbirlerini etkilemektedir. Bu bağlamda yaşlılar da sosyal işlevleri olan bir unsur olduklarından, toplumsal düzeni oluşturan kurallar onlar için de geçerlidir (Victor, 2005: 17). İşlevselci yaşlılık kuramları yaşlıların toplumun geneliyle *uyumlu* olmaları gerektiğinin üzerinde durur. Ayrıca bu kuramlar toplumun *denge* halini yaşlılar üzerinden inceleme çabası içindedir.

Yaşlılık sosyolojisinin erken dönem çalışmalarının yapıldığı 1940'lı yıllarda sosyolojide yapısal-işlevselci bakış oldukça etkiliydi. Bundan dolayı yaşlılık sosyolojisinin ilk dönem çalışmalarında daha çok bu bakış açısının etkisi görülmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal gerontolojide disiplinler arası bir yaklaşımla yapılan çalışmalarda toplumların demografik değişimlerinin sosyal, ekonomik ve politik göstergeleri üzerinde duruldu. Yaşlılık sosyolojisinde 1950 ve 1960 yılları arasında bu

konuların ele alındığı iki yaklaşımdan biri yaşamdan geri çekilme ve diğeri ise aktive kuramıydı (Powell, 2006: 47). 20 yüzyılın ortalarında bu alandaki çalışmalarda daha çok, bireylerin yaşlılık döneminde değişen sosyal rollerine nasıl uyum sağladıkları üzerinde durulmaktaydı. Ayrıca bu dönemin çalışmalarında, modern toplumda yaşlıların gündelik hayat içindeki rollerinin azalmasının toplumsal yansımaları değerlendirilmekteydi

1.1. Modernleşme Yaşlılık Kuramı: Teorinin Pratikte İmtihanı

Toplumların sosyal ve ekonomik gelişmişliğini açıklayan temel varsayımların yaşlanma ve yaşlılık olgusunu değerlendirmede kullanılmasıyla, yaşlılık sosyolojisinde modernleşme yaşlılık kuramı geliştirilmiştir (Quadagno, 2014: 57). Gerontologların araştırmalarındaki önemli bir odak, yaşlıların sosyal statülerindeki değişimlerdir. Donald Cowgill, modernleşme kuramının temel argümanları ile modern dönemde yaşlıların statü ve konumlarını anlatan makro düzey bir kuram geliştirmiştir¹ (Weeks, 1984: 19–33). Ona göre yaşlı kabul edilme sınırı ile modernleşme arasında sistematik bir ilişki bulunmaktadır. Yaşlılık başlangıcı kabul edilen yaş, toplumların modernlik seviyesine göre artmaktadır. İlkel toplumlarda daha erken yaşlarda insanlar yaşlı olarak kabul edilirken, modern toplumlarda yaşlılığın başlangıcı insanların yaşam sürelerindeki artışa bağlı olarak daha ileri yaşlara doğru çekilmektedir (Cockerham, 1991: 62). Toplumlarda kentleşme ve sanayileşmenin artışıyla birlikte yaşlıların nüfus içindeki oranlarında da artış görülmüştür. Bu kuram bağlamında, genel nüfus içinde artan yaşlı nüfus oranının, yaşlıların sosyal statülerine etkisi araştırılmaktadır (Quadagno, 2014: 57). Bu kuramın temel varsayımı, modernleşmeye paralel olarak yaşlıların statü kaybı yaşadığı ve saygınlıklarının azaldığı şeklindedir (Moody & Sasser, 2012: 7; Victor, 2005: 25). Yaşlıların rol ve statü çeşitliliği toplumların modernleşme derecelerine göre sistematik olarak değişmektedir. Toplumların modernlik seviyesi arttıkça sosyal sistem içindeki güvenlikleri de azalmaktadır (Cowgill, 1972: 13).

Modernleşmeyle birlikte yaşlıları ilgilendiren bazı dönüşümler yaşanmaktadır. Cowgill, on beş ülkede yaptığı gözlemler sonucunda bu dönüşümlerle ilgili şu çıkarımlarda bulunmaktadır (1986: 188–190):

- i. Modern öncesi toplumlarda modern toplumlara oranla insanlar daha erken yaşlarda yaşlı olarak sınıflandırılmaktaydı.
- ii. Modern dönemde yaşlılık kronolojik yaş ekseninde tanımlanırken modern öncesinde büyük ebeveyn olma gibi bazı olaylarla ilişkilendirilmekteydi.

¹ *Crowing Old* kitabının önsözünde Talcott Parsons, toplumların yaşlanmış bireylere uygun roller bulmalarını tartışmaktadır. Metinde, modern dönemde gençlik miti üzerinde çokça durulmasının ve ölüm konusunu göz ardı etme çabasının, yaşlıların potansiyellerinin ihmaline neden olabileceği üzerinde durmuştur (Cumming & Henry, 1961).

- iii. Toplumların modernleşmesi ile ortalama yaşam süresinin uzaması arasında ilişki vardır. Bu bağlamda toplumlar modernleştikçe yaşlı nüfus oranı yükselmektedir.
- iv. Nüfus içinde yaşlıların oranı arttıkça yaşlıların statüleri azalmaktadır.
- v. Yaşlıların statüleri ilkel toplumlarda yüksekken; toplumlar modernleştikçe bu durum değişmekte ve bir statü kaybı yaşanmaktadır.
- vi. Yaşlıların statüleri kırsal alanlarda yüksekken, kentlerde yaşlıların statüleri düşmektedir.
- vii. Toplumda okuryazarlık oranı ve eğitim düzeyinin artması, yaşlıların statüsünü olumsuz etkilemektedir.
- viii. Modern toplumun bir icadı olan emeklilik kurumu temelde kitle üretiminin yapıldığı toplumlarda görülmektedir.
- ix. Aile yapısındaki değişim en fazla yaşlıların ailedeki pozisyonlarını etkilemektedir.
- x. Modern dönemde yaşlıların ekonomik güvenliği aile kurumundan devlet kurumuna kaymıştır.

Leo Simmons'un İlkel Topumlarda Yaşlıların Rollerini (The Role of the Aged in Primitive Society) başlıklı çalışması sosyolojideki modernleşme kuramıyla yaşlanma arasında ilişki kurmaya yarayan etkili bir eserdir. Simmons'un bu çalışmasında modernleşmenin yaşlılığa etkisi geçmiş toplumlarla karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmektedir. Modernleşme kuramının temel dikotomisi olan geleneksel ve modern ayırımından hareketle tarihsel süreçte yaşlıların statü ve rollerinin nasıl etkilendiği üzerinde durulmaktadır. Bu kurama göre, modern toplumlarda yeniliklerin gençlik lehine devşirilmesinden dolayı yaşlılar, toplum içinde birçok açıdan olumsuzluklara maruz kalmaktadır. Kısaca "yaşlı olmak", modern çağlarla birlikte bir problem olarak görülmeye başlanmıştır (Achenbaum vd., 1996: 114).

Modernleşme kuramı, toplumların belirli bir doğrultuda, evrelerden geçerek modern döneme ulaştığını iddia eder. Tarihsel süreçte yaşanan bu dönemlere göre yaşlıların saygınlık ve statüleri de değişiklik göstermektedir. Bu tarihsel dönemlerin ilki olan avcılık-toplayıcılık evresinde yaşlıların statüsü tarım toplumlarındakine oranla daha düşüktü. Tarım toplumlarında yaşlılar, toprak üzerinde daha fazla yetki sahibi olmalarının verdiği avantajla daha yüksek bir statüye sahipti. Modernleşme kuramının varsayımlarından birisi geleneksel tarım toplumunun yaşlılar açısından altın çağ oluşudur. Bu dönemde sayısal olarak az olmalarına rağmen yaşlıların toplumdaki statüleri yüksekti. Modern öncesi toplumlarda toprak üzerindeki hakimiyetleri itibarıyla yaşlılar altın çağlarını yaşarken, modern dönemde saygınlık ve otorite açısından gerileme yaşamaktadırlar (Moody & Sasser, 2012: 7; Quadagno, 2014; Victor, 2005: 25).

Modern dönemde yaşlıların prestijlerinin azalması sadece onların kapasitelerinin azalmasıyla açıklanamamaktadır. Bu durumun pek çok nedeni bulunmaktadır (Achenbaum vd., 1996: 114). Bu nedenlerin başında hızlı teknolojik gelişme, teknoloji kullanımının yaygınlaşması ve otomasyonun artmasıdır. Teknolojideki gelişmeler farklı meslek kollarını ortaya çıkarmakta ve yaşlıların meslekî birikimlerini değersiz kılmaktadır. Ayrıca bu gelişmeler, iş sahasında uzmanlara duyulan ihtiyacı azaltmakta ve yaşlıların iş deneyimlerinin büyük kısmını işlevsizleştirmektedir. Bütün bunlara yaşlıların teknolojideki hızlı gelişmelere ayak uydurmada güçlük çekmeleri eklenince, yaşlıların kaçınılmaz olarak geçmişteki statüleri gerilemiştir. Modern toplum, emeklilik kurumunu geliştirerek yaşlılarda bu statü kaybını kurumsallaştırmıştır. Bugün yaşlıların gelişmemiş toplumlarda daha fazla statüye sahip olduğu, teknolojinin geliştiği modern toplumlarda ise yüksek statülü işlerde daha çok gençlerin görev aldığı görülmektedir (Achenbaum vd., 1996: 114; Cockerham, 1991: 62; Palmore, 1990: 59–60; Victor, 2005: 25–26; Baran, 2012: 147).

Modernleşmenin doğrudan bir sonucu olan kentleşme ile birlikte aile bağları eskiye nazaran zayıflamıştır. Aile yapısındaki bu dönüşüm de yaşlıların prestijlerini sarsmıştır. Modern ailenin giderek küçülmesi ve sanayileşmeyle birlikte kadınların ücretli iş piyasasına katılımlarındaki artış, yaşlıların ailedeki pozisyonunu olumsuz etkilemiştir (Moody & Sasser, 2012: 7; Palmore, 1990: 59–60; Victor, 2005: 25). Modern dönemde eğitimde yaşanan gelişmeler sonucu okuryazarlığın artması ve bugün eğitimin yaygınlaşması yaşlıların geleneksel “bilgelik pozisyonlarını” ortadan kaldırmaktadır. Anılan bu gelişmeler, yaşlıların ailedeki geleneksel anlamda bilgi taşıyıcılığı rollerini zayıflatmakta ve ailedeki değerlerini düşürmektedir (Timonen, 2008: 11).

Endüstri toplumu öncesi, kıt kaynakların kontrol ve denetiminin yaşlılarda olması ve geleneksel bilginin taşıyıcısı pozisyonu, yaşlıların sosyal statülerini yüksek tutmaktaydı. Modern dönemde ortalama yaşam süresinin artmasının yaşlılara yönelik bazı ekonomik ve sosyal sonuçları olmuştur. Bunların başında zorunlu emeklilik ve yeni modern meslek dallarının gelişmesi gelmektedir. Bu gelişmeler ise yaşlılarda iş, gelir ve statü kaybını doğurmaktadır. Ayrıca modernleşmenin en belirleyici unsurlarından kentleşmeyle genç nüfusun sanayi merkezlerine göç etmesi de yaşlıların pozisyon kaybında rol oynayan önemli etkenlerdendir. Bu göç hareketi ile yaşlılar ya kırsal alanlarda ya da kentlerin geri kalmış bölgelerinde terk edilmekte ve böylece prestij ve statü kaybı yaşamaktadırlar (Palmore, 1990: 59–60).

Öte yandan modernleşme yaşlılık kuramı çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. İlk olarak bu kuram, emekliliğin modern öncesi toplumlarda da olduğu gerçeği üzerinden eleştirilmiştir. Diğer bir eleştiri ise yaşlıların modernleşme sürecinde yaşadığı statü kaybının kültürlere göre farklılaşmasıdır. Japonya gibi bazı modern toplumlarda yaşlıların sosyal statülerinin yüksekliği örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca modernleşme yaşlılık kuramı, yaşlılığın dönüşmesinde sosyo-ekonomik düzeye ve

cinsiyet değişkenlerine fazla ilgi göstermemekle de eleştirilmektedir (Cockerham, 1991: 62).

1.2. Yaşamdan Geri Çekilme Kuramı: Zorunlu Yaşlanmanın Kuramını Yapmak

William Henry ve Elaine Cumming Kansas City’de yaptıkları yetişkinlerin yaşlanma süreçlerini pek çok açıdan inceleyen saha çalışmasıyla sosyal psikolojik bir yaşlılık kuramını şekillendirdiler (Cumming & Henry, 1961: ix). Bu çalışmada toplumdaki statülerin zorunlu rolleri referans alınarak, söz konusu rollerde yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan bazı değişimler incelendi. Bu değişiklikler neticesinde, toplum ve yaşlılar açısından karşılıklı yararlılık ekseninde bir tür *geri çekilme* olarak adlandırılacak bir durum tespit ettiler. Yaşamdan geri çekilme kuramında, bu çekilmenin hem toplum hem de yaşlılar açısından yararlı olduğu üzerinde durulmaktadır. Üç temel olgu öne çıkmaktadır. İlki geri çekilme sürecinin ömür boyu devam ettiği, ikincisi rol kaybının kaçınılmaz olduğu, sonuncusu ise yaşlıların azalan sosyal katılımının toplum için de yararlı olduğudur (Powell, 2006: 47–50).

İlk defa yaşlanmanın sosyolojik yönüne değinildiğinden, bu kuram sosyoloji dünyasında çok fazla kabul görmüştür (Funk, 2016: 9)Ontario”,”number-of-pages”:"ix, 245 pages”,”source”:"Summon, Summon 2.0”,”event-place”:"Don Mills, Ontario”,”abstract”:"”Comprehensive yet accessible, Sociological Perspectives on Aging offers an introduction to the study of aging with a particular focus on Canadian contexts. The text’s sociological focus helps students understand how micro-level individual experiences of aging connect to macro-level considerations of how society is organized, including political, economic, cultural, and historical features of social structure. The text also examines how intersecting inequalities--including those related to class, race, ethnicity, gender, and sexual orientation--shape experiences of old age.”--”,”ISBN”:"978-0-19-900753-0”,”call-number”:"HQ1064.C3F85 2015”,”language”:"English”,”author”:[{"family”:"Funk”,”given”:"Laura"}],”issued”:{“date-parts”:[["2016"]]}},”locator”:"9”,”label”:"page"}],”schema”:"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"} . Talcott Parsons kuramının temelini oluşturan saha çalışmalarını, yaşlanma sürecinin sosyal ve psikolojik doğasını anlamaya dönük önemli bir adım olarak nitelemiştir (Cumming & Henry, 1961: v). Yaşamdan geri çekilme kuramı, sosyal teori ile bir bağ kurmasıyla da önemlidir. Zira bu kuram, Durkheim’in *Toplumsal İşbölümü* (1893) ve Parsons’ın *Sosyal Sistem* (1951) gibi yapısal-işlevselci kuramın önemli eserlerinin izlerini taşımaktadır (Cockerham, 1991: 49). Bundan dolayı bu kuramı daha iyi anlayabilmek için yapısal-işlevselci perspektif ile değerlendirmek gerekmektedir.

Yaşamdan geri çekilme kuramı, sosyal sistemin süreç içinde aksamaması adına kaçınılmaz olan yaşamın sonlanması gerçeğine bireyleri ve toplumu hazırlamak için yaşlı bireylerin toplumsal rollerinden kademeli olarak geri çekilmelerini önermekte-

dir. Böylece sosyal yapıda bu durumun oluşturabileceği olumsuz etkileri azaltmak amaçlanmaktadır (Quadagno, 2014: 50). Yaşlanmayla beraber yaşlıların orta yaştaki sosyal rollerinin bir kısmından geri çekilmesinin hem doğal hem de sosyal sistemin yararına olduğu söylenmektedir.

Yetişkinler üzerine yapılan on yıllık araştırmanın sonuçlarına dayanan yaşamdan geri çekilme, yaşlıların modern toplumdaki pozisyonlarını açıklayan kapsamlı bir kuramdır (Moody & Sasser, 2012: 10). Yaşlıların bu pozisyonlarını açıklamak için fonksiyonalist gelenekten gelen sosyologlar yaşlılarda ortaya çıkan rol kayıplarının sonuçlarından “rolsüzlük rolü” kavramını türetmişlerdir (Powell, 2006: 47–50). Yaşamdan geri çekilme kuramı bir yönüyle yaşlıya diğer yönüyle ise topluma bakan açıklamalarıyla makro ve mikro özellikleri beraber taşımaktadır (Kalınkara, 2011: 34).

Bu kurama göre modernleşmeyle birlikte artan sanayileşme, teknolojik gelişmeler, iş yaşamındaki uzmanlaşma ve kentleşme, yaşlıların sosyal pozisyonlarını değiştirmiştir. Bu durum ise yaşlıların sosyal hayattan çekilmesine yol açmıştır. Yaşlılıkta yaşamdan geri çekilmenin en açık örneği olarak ücretli bir işten zorunlu emekli olma/etme gösterilir. Bu kuramda bireylerin üçlü bir geri çekilmesinden söz edilir. İlki ve en belirginini, sosyal rollerin büyük bölümünden çekilme; ikincisi ise sosyal çevre ve ilişkilerde daralma ve sonuncu olarak da bazı sosyal sorumlulukların azalmasıdır. Başarılı bir yaşlanma bu geri çekilmelerin kademeli olarak yaşanmasıyla oluşur. Zira yaşlıların sosyal baskı ortamının yaşattığı gerilimden uzaklaşmasının onların daha rahat etmelerini sağlayacağı savunulmaktadır. Yaşlanan bireylerin doğal bir refleks olarak sosyal rol bağlarından kademeli bir geri çekilmeye yeni duruma ayak uydurarak mutlu olacakları varsayılmaktadır. Yaşlıların geri çekilmesiyle boşalan sosyal alanlara aktif işgücüne sahip gençler getirileceğinden toplum da bu durumdan kârlı çıkacaktır. Bu bağlamda yaşlanmayla birlikte rolleri terk etme hem toplumsal sistemin işleyişinin devamı hem de başarılı bir yaşlılık için gerekli görülmektedir (Victor, 2005: 18–19). Ayrıca bu dönemin, yaşlı bireylerin hayatın kısalığını ve yaşam alanlarının daraldığını fark ettikleri anda başladığı belirtilmektedir (Kalaycıoğlu, 2003: 10).

Bu kurama göre, bireylerin yaşlanmayla birlikte kaçınılmaz olarak sosyal rollerin bir kısmından geri çekilmeleri evrensel bir realitedir (Achenbaum vd., 1996: 57; Quadagno, 2014: 50). Bu çekilme, yaşlılar açısından daha az sorumluluk ama daha fazla kendine zaman ayırma ve böylece yaşlılığın tadını çıkarma imkânı sağlar. Ayrıca aile üyeleriyle ve arkadaşlarla daha fazla vakit geçirebilme, varsa ve isterse hobilerini yapabileceği imkânı doğurur. Bu durum dolaylı olarak genç ve dinamik kuşağın çalışma yaşamında daha fazla yer alabilmesini, aktif ve üretken olabilmesini sağlar. Gençlere yeni alanlar açmaya yardımcı olan bu zorunlu geri çekilme, aslında yaşlıların sağlık ve ekonomik koşullarından bağımsız olarak gelişir. Bunun temel nedenlerinden biri, genç ve dinamik iş gücüne daha fazla istihdam alanı oluşturabilmektir. Böylece mo-

dern istihdam alanının istediği dinç ve dinamik iş gücüne kavuşabilmek ve bu yeni açılacak istihdam alanlarıyla işsizliği azaltmak hedeflenmektedir (Baran, 2012: 144).

Modern dönemin iş hayatına getirdiği önemli sosyal kurallardan biri de yaşlıların belirli yaşa gelince emekliye ayrılmasıdır. Ancak yaşlının yaşamdan geri çekilmesi sadece iş hayatıyla sınırlı değildir. Yaşlılar günlük hayat içindeki düzenli sosyal rollerinden de çekilme eğilimindedir. Yaşlıların emeklilik rolü hariç diğer rollerden önemli ölçüde geri çekilmesi beklenir. Söz konusu sosyal rollerin yerlerine kendilerini oyalayacak başka uğraşlar (hobiler, seyahatler vs.) edinmeleri beklenir. Yaşlılar sosyal rollerden kademeli olarak çekilirken toplum bu geri çekilmeyi destekler. Emeklilik mekanizması gibi durumlar ile yaşlılar bazı rolleri gençlere devreder (Cockerham, 1991: 52–53).

Yaşamdan geri çekilme kuramının varsayımlarına toplumsal sisteme ve yaşlıların psikolojilerine yönelik faydalarından dolayı önem verilmiştir. Fakat sosyal hayattan olabildiğinde uzaklaşan yaşlıların bu durumunun, onların muhtemel sosyal yararlılıklarını da ortadan kaldırdığı unutulmamalıdır (Kalınkara, 2011: 31). Bu kuram, sosyal teoride önemli bir yere sahip olmakla birlikte, yaşlanmayla ortaya çıkan rollerdeki geri çekilmenin kaçınılmaz ve doğal bir süreç olduğunu ispatlamaya yeterli çalışmalar yapılmadığı noktasında ciddi olarak eleştirilmiştir. Bu kuramın Kuzey Amerika toplumunda yapılan gözlemlerle sınırlı kalması ve buradan elde edilen sonuçlarla genellemelere gidilmesi de bir başka eleştiri konusudur (Akçay, 2011: 54).

Bu kuramı doğrulayıcı bazı araştırma bulguları bulunmasına rağmen yanıltıcı bulgulara da rastlanılmaktadır. Örneğin emeklilikle, eşlerden birinin ölmesiyle ya da yetişkin çocukların evden ayrılmasıyla yaşlıların bazı sosyal rollerini kaybettiklerine dair araştırma bulguları vardır, ancak kaybedilen bu rollerin yenileriyle telafi edilmesinin örnekleri de mevcuttur. Yeniden evlenme, emeklilik sonrası yeni bir işe girme bu mekanizmalardan bazılarıdır. Diğer taraftan ampirik bilgiler bize yaşlıların sosyal rollerindeki azalmayı göstermekle birlikte, bu değişimin kaçınılmaz ve doğal bir süreç olduğunu ispatlamaya yetmemektedir (C. R. Victor, 2005: 19). Bu yüzden Robert Atchley yazdığı değerlendirme yazısında (1988), yaşamdan geri çekilmenin doğal ve kaçınılmaz olmadığını, geri çekilmenin daha çok sosyal hayata dahil olma fırsatlarının azalmasıyla ortaya çıkan bir durum olduğunu belirtmektedir. Gorden, Streib ve Scheider ise geri çekilmenin bütün olarak değil de parçalar halinde olduğunu söylerler. Yaşlılar bazı aktivitelerden geri çekilmekte fakat diğerlerini ya basitçe azaltmakta ya da devam ettirmektedir (Akçay, 2011: 54).

Ayrıca bu kuramın cinsiyet değişkenini göz ardı ederek sadece erkekler üzerinden bir açıklama getirmesi de eleştirilmiştir. Aslında yaşlı erkekler iş hayatından koparak çoğu sosyal rollerinden geri çekilirken, yaşlı kadınlar aile ve toplum içindeki rollerini büyük oranda devam ettirmektedir (Akçay, 2011: 54). Aslında yaşlı erkeklerin rollerinden geri çekildikleri de tartışmalıdır. Zira Erdman Palmore, Duke Üniversitesi'nde yaptığı çalışmada yaşlı erkeklerin meslek dışı aktivitelerinde ve yaşam doyumlarında

neredeyse hiç değişiklik olmadığını gözlemler. Bu geri çekilmenin daha çok sağlıkları bozulmuş ileri yaşlılarda gözlemlendiğini belirtir. Ayrıca bu kuramın en önemli ekşiği, sosyal rollerden geri çekilmeyi talep eden yaşlıları hesaba katarak geliştirilmesi, çekilmeyi istemeyen yaşlıları ise göz ardı etmesidir. Yapılan çalışmalarda bu tür sosyal rollerden geri çekilmenin pek de istenilen bir durum olmadığı görülür. Bazı bireylerin zayıflayan sağlık durumlarından dolayı kurumsal düzenlemelerce emekliliğe zorlandıkları belirtilmektedir. Diğer bir eleştiri ise yaşlılıkla birlikte yaşamdan geri çekilmenin tüm kurumlarda görülmediğidir. Bu durum emeklilik uygulamasındaki kurumlar arası farklılık üzerinden açıklanmaktadır. Eğer emeklilik uygulamaya değerse tüm kurumlarda aynı şekilde uygulanmalıdır ancak bu durumun toplumun tüm kurumlarında benzer şekilde işlemediği belirtilmektedir (Cockerham, 1991: 52-54).

Son ve önemli bir eleştiri ise bu kuramın toplumda yaşlılara yönelik negatif tutumlara zihinsel bir meşrutiyet kazandırabileceği noktasındadır. Blau, yaşamdan geri çekilme kuramının, yaşlıların toplum tarafından marjinalize edildiği gerçeğini görmeyi engellediğini dile getirir. Estes, bu kuramın yaşlılara yönelik politika uygulamalarını kısıtladığını söyler. Bu kuramla yaşlılık bir çözülme dönemi olarak gösterilerek yaşlılara yönelik hizmet kalitesinin düşüklüğü, emekli maaşlarının azlığı, bakım standartlarının zayıflığı gibi durumlar meşrulaştırılmış olur (Victor, 2005: 25). Bu durum ise yaşlı bireylerin yaşamlarını kaliteli bir şekilde devam ettirmeleri açısından problemlili sonuçlar doğurur. Yaşamdan geri çekilme kuramı araştırmacılar tarafından pek kabul görmese de, politik alandaki etkisi hâlen sürmektedir (Estes, 2001: 25).

1.3. Aktivite Kuramı: Anlamsızlığa Karşı Hayatı Savunmak

Aktivite kuramı 1950'lerin başlarında, yaşlılık döneminin anlamsızlık ve önemli toplumsal rollerin kaybolduğu bir dönem olarak etiketlenmesine karşı bir duruş sergileyen sosyal bilimciler tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre yaşlılıkta anlamlı bir hayat için aktif olmak anahtar kavramdır. Robert Havinghurst (1963) tarafından biçimlendirilen aktivite kuramı, yaşamdan geri çekilme kuramına bazı eleştiriler getirir. Buna göre yaşlılardaki sosyal hayattan geri çekilme biyolojik-fiziksel duruma bağlı gelişir ve bundan dolayı doğal bir süreç değildir. Dolayısıyla bedensel fonksiyonlarında azalma yaşamayanlar ileri yaşlarında dahi sosyal yaşamda aktif olabilir (Achenbaum vd., 1996: 3-58; Cockerham, 1991: 53). Geri çekilme kuramında bireylerin sosyal yaşamdan çekilmesinin onları rahat ettireceği ifade edilirken, aktivite kuramı sosyal anlamda aktif kalabilmenin başarılı ve huzurlu bir yaşlılık için zorunlu ve gerekli olduğunun altını çizer. Ayrıca bu kuram, yaşamdan geri çekilme kuramını yaş ayrımcılığı yapmakla ve hiçbir şekilde pozitif yaşlanmaya teşvik etmemekle suçlar (Powell, 2006: 49).

Aktivite kuramında, yaşlı bireyler ve onların ilişkileri ele alındığından dolayı mikro bir bakış bulunmaktadır. Ancak bu kuram yaşlıların sosyal ortama uyumuna öncelik vermesiyle makro bir bakışa sahip yapısal-işlevselci kuramdan etkilenmiştir.

Yaşlılar dahil her birey, sosyal sistemin devamının bir gereği olarak toplumda belirli işlevleri yerine getirir. Bu kuramda, yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan sosyal ve yaşamsal değişimlere yaşlıların verdiği tepki ve uyum davranışları üzerinde durulur (Baran, 2012: 46; Victor, 2005: 21). Modern dönemde, teknolojideki hızlı gelişmelerle iş hayatında görülen değişimlere yaşlılar ayak uydurmakta zorlanmıştır. Bunun bir yansıması olarak toplum yaşlılardan biraz daha geri planda olmalarını talep etmiştir. Ancak yaşlılar bu durumu pek kabullenmemekte, yaşlanmayı olabildiğince geciktirmeye çalışmaktadır.

Aktivite kuramında yaşlılıkla birlikte kaybedilen roller ve aktivitelerin yerine yeni davranış setlerinin ve ilişkilerin konulması gerektiği üzerinde durulur. Bu durum yaşlanmanın getirdiği problemlerle baş etmenin ve yaşamda mutlu olmanın bir zorunluluğu olarak kabul edilir (Powell, 2006: 49). Aktivite kuramının öncülleri şu şekilde sayabilir: İlk olarak, normal yaşlanan yaşlıların aktivite seviyeleri, gençlikteki davranışlarıyla çoğunlukla tutarlılık gösterir. Bundan dolayı yaşlılar için en iyi strateji, kalabildikleri kadar etkin kalmayı benimsemeleridir. Yaşlılığa uyum sağlayıp etkin kalmada fiziksel sağlık, finansal güvenlik, yakın arkadaşlık ve güçlü ilişki ağları dikkat çekici etkenlerdir. Bu etkenler doğrultusunda insanların çoğu çalışma hayatında yaptıklarının aynısını emeklilikte de yapmaya, aynı sosyal rolleri devam ettirmeye çalışırlar. Bu kuramın diğer bir varsayımı ise yaşlanma deneyiminde *başarılı* olmada fiziksel, sosyal ve zihinsel aktivitelerin devamının veya geliştirilmesinin önemli olduğudur. Orta yaştaki aktivitelere devam etmenin, yaşlanmanın olumsuz etkilerini azaltarak toplumsal destek mekanizmalarının sürekliliğini mümkün kıldığı da vurgulanmaktadır Aktivite kuramındaki diğer bir varsayım ise sosyal aktivitelerin yaşlının *toplumsal bütünlük* içinde kalmasına yardımcı olduğudur. Yaşlılıkta her ne kadar sağlıkla ilgili, biyolojik ya da fiziksel nedenlerden dolayı kaçınılmaz bazı gerilemeler yaşansa da psikolojik ve sosyal ihtiyaçlar büyük ölçüde orta yaşlardakilerle benzer şekilde devam eder. (Kalaycıoğlu, 2003: 11; Kalınkara, 2011: 28; Quadagno, 2014: 50). Aktivite kuramındaki diğer bir öncül ise yaşlandıkça yaşamdan geri çekilmenin farklı seviyelerde gerçekleştiğidir. Bu çekilme daha çok gençlik ve orta yaştaki yaşam stillerinden, alışkanlıklardan, sosyal ve ekonomik bazı faktörlerden etkilenir. Tam olarak yaşamdan geri çekilmenin ancak ölümün bir miktar öncesinde gerçekleştiğinin altı çizilmektedir (Kalınkara, 2011).

Bu kuramda yaşlanınca bireylerin aktifliğinin giderek azaldığını kabul edilmekle birlikte bu durumun büyük ölçüde toplumsal dinamiklerden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Yaşlılarda görülen rollerdeki azalmanın, toplumun yaşlılardan bir bakıma elini çekmesiyle ortaya çıktığı belirtilmiştir. Ancak bu kurama göre yaşlılar toplumun dayattığı rol bırakmaya direnç gösterirler, gençlik dönemlerindeki kazanımları devam ettirme çabası içindedirler. Yine de emeklilik ve diğer nedenlerden dolayı bazı rolleri bırakmak zorunda kalırlarsa yerlerine başkalarını getirerek sosyal yaşama katılırlar. Emekli olan bir öğretmenin iş hayatından çekildikten sonra onun yerine gönüllü fa-

aliyetlere katılması ya da sigorta satış işine girerek bu işten çok para kazanması bu duruma örnek verilebilir. Ayrıca aktif yaşam ile mutlu olmak ve yaşam memnuniyeti arasında bir ilişki de tespit edilmiştir. Yaşamda aktiflik ile yaşam doyumu arasındaki ilişki her yaş grubunda olduğu gibi yaşlılar için de geçerlidir (Baran, 2012: 145; Achenbaum vd., 1996: 58; Akçay, 2011: 49; Cockerham, 1991: 53; Victor, 2005: 21).

Bu kurama yönelik eleştirilerin başında yaşlılarla ilgili eşitsizlik, güç ve yaş grupları arasındaki çatışmalar gibi konuların ihmal edilmesi gelmektedir (Powell, 2006: 50). Bu kuramın savunucularının, yaşlılarda aktif olmayı aktif olamamadan daha önemli görmeleri de eleştirilmektedir. Ayrıca yaşlılar arasındaki bireysel farklılıkların olabileceği çok fazla dikkate alınmamıştır. Bu kuramın varsayımlarının ileri yaşlılar, çok yaşlılar ve sağlığı bozulmuş yaşlılar için fazla bir şey ifade etmemesi de zayıflık olarak belirtilmektedir (Achenbaum vd., 1996: 5). Oysa bu tip yaşlılarda sağlıksal, biyolojik ve sosyal sınırlamalar doğrultusunda orta yaşlarda yapılan aktivitelerin devamı zorlaşmaktadır. Sosyal yaşamdan soyutlanmış, fiziksel, zihinsel, sosyal ve ekonomik açıdan zayıf yaşlıların orta yaşlardaki aktivite seviyelerini devam ettirmeleri mümkün değildir. (Akçay, 2011: 54). Bu kuram, genelde bireylerin orta yaşlarda yaptıklarını yaşlanınca da devam ettirmek istedikleri öncülünden hareket eder. Ancak bazı yaşlı yetişkinler, etkinlik düzeylerinin azalmasını kendileri ister. Yaşlılar içindeki bu gruba dair bir açıklama sunmaması kuramın en büyük eksikliği olarak görülmektedir (Cockerham, 1991: 55).

Diğer bir eleştiri, bu kuramın varsayımlarının bir kısmının toplumsal karşılığının olmadığı şeklindedir. Toplumda “aktif yaşlı” imgesi kimi zaman olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Modern dönemdeki tüm olumlu gelişmelere rağmen, toplum bazen yaşlıların sosyal uyumunu engeller. Örneğin toplumumuzda belirli bir yaştaki yaşlıların gençler gibi davranması yadırganır. Özellikle yaşlı kadınların yeniden evlenmesi söz konusu olduğunda, toplum bu durumu pek de desteklediği söylenemez (Funk, 2016: 3) Ontario”, “number-of-pages”: “ix, 245 pages”, “source”: “Summon, Summon 2.0”, “event-place”: “Don Mills, Ontario”, “abstract”: “\”Comprehensive yet accessible, Sociological Perspectives on Aging offers an introduction to the study of aging with a particular focus on Canadian contexts. The text’s sociological focus helps students understand how micro-level individual experiences of aging connect to macro-level considerations of how society is organized, including political, economic, cultural, and historical features of social structure. The text also examines how intersecting inequalities--including those related to class, race, ethnicity, gender, and sexual orientation--shape experiences of old age.\”-”, “ISBN”: “978-0-19-900753-0”, “call-number”: “HQ1064.C3F85 2015”, “language”: “English”, “author”: “[“family”: “Funk”, “given”: “Laura”]”, “issued”: [“date-parts”: [[“2016”]]], “locator”: “3”, “label”: “page”], “schema”: “https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json” } .

1.4. Süreklilik Kuramı: Başarılı Yaşlanmanın *İmkânı*

Robert Atchley ve George L. Maddox'un çalışmalarıyla ilişkili olan süreklilik kuramının özünü, bireylerin kişisel özelliklerinin büyük bir bölümünün ömür boyu sabit kaldığı düşüncesi oluşturur (Baran, 2012: 146). Süreklilik kuramı, aktivite kuramıyla birlikte geliştirilmiş ve yaşamdan geri çekilme kuramına bir itiraz olarak dile getirilmiştir. Bu kuram geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurarak, geçmişten günümüze devam edegelen ve gelecekteki muhtemel rollere odaklanır. Süreklilik kuramı, yaşamın çocukluktan yetişkinliğe oradan da ileri yaşlılığa bir *bütünlük* içinde süreklilik gösterdiği tezine dayandırılır.

Bu kurama göre alışkanlıklar ve yaşam biçimleri bazı değişimlere uğrasa da, bireylerin temelde yaşam tarzını olabildiğince uzun süre korudukları önermesi kabul edilir (Atchley, 1999: 98; Victor, 2005: 22). Ayrıca başarılı yaşlanma refleksinin bir sonucu olarak, orta yaşın iyi ve sağlıklı geçirilmesinin bireylerin rollerini kesintiye uğramadan devam ettirmesine yardımcı olacağı varsayılmaktadır. Yaşlılıkta, orta yaşlarla tutarlı bir yaşam sürmenin ilişkilerin devamına ve sosyal rollerin anlaşılır olmasına yardım edeceği kabul edilmektedir (Baran, 2012: 146). Süreklilik kuramına göre yaşlıların aktivitelerindeki devamlılık yaşlanmanın ortaya çıkaracağı sosyal, psikolojik ve fiziksel kayıpları azaltmaya yardımcı olur. Bireyler, kişisel algılarında ve bireysel ilişkilerinde göreceli olarak devamlılık gösteren bir yaşam tarzına sahiptir. Süreklilik kuramının varsayımlarından bir kısmını Atchley şöyle sıralamıştır:

- i. Gerçekliğin bireysel algısı, deneyimlerle öğrenilerek geliştirilen bireysel davranışların kişisel yapılarına dayanır. Kültür ve sosyalleşme kişisel yapıyı etkiler ancak kişilik sadece onlara bağlı olarak gelişmez.
- ii. Sürekliliği belirleyen içsel ve dışsal faktörler büyük oranda bireyseldir. Bu açıdan süreklilik her bireyde öznel bir karakter taşır.
- iii. Amaçlara ulaşmak ve değişime uyum sağlamak için kullanılan süreklilik stratejilerinin her zaman başarılı sonuçlar vermesi gerekmez.
- iv. Durağanlık ya da dengede olma hali de bir çeşit süreklilik iken buna karşılık evrimleşebilme özelliği olan bir süreklilikten söz edilmektedir. Bu da zaman içinde yaşa bağlı olarak birçok alanda evrimleşirken sürekli kalabilmeyi ifade eder (Atchley, 1999: 98–101).

Bu kuram yaşlılıkla birlikte meydana gelen değişimlere birerin nasıl uyum sağladıkları ve yaşlıların davranışlarındaki sürekliliği *sosyal yapı ve fail²* arasındaki ilişkiyle değerlendirir. Süreklilik kuramında bu uyum sağlama süreci açıklanırken, bireylerin içsel ve dışsal davranış özellikleri arasındaki ilişkiye bağlı kalınır (At-

2 Çağdaş sosyal teoride temel tartışma alanlarından birisi de sosyal yapı ile fail ilişkisidir. Sosyal yapıyla genel toplumsal sistem ve kurumlar kastedilirken; faille, bu sistemi oluşturan tekil bireyler ve aktörler anlatılmaktadır.

hley, 1999: 97). Bireylerin içsel ve dışsal özellikleri, düşünce biçimi, kişisel amaç hiyerarşisi, yaşam tarzı ve yeni duruma uyum sağlama becerisi bileşenlerinden oluşur. Bireylerin içsel yapılarını onların dünya görüşleri, kişisel amaçları, zihinsel durumları, tercihleri, değerleri, inançları, bilgi ve yetenekleri oluşturur. Diğer taraftan yaşanan fiziki ve coğrafi çevre, yerleşim yerinin özellikleri, sosyal roller, aktiviteler ve sosyal ilişkiler kişisel düşünceyi oluşturan dışsal faktörlerdir. Bu iç ve dış faktörler yıllar içinde inşa edilen sosyal benliğin yaşlılıkta nasıl sürdürüleceğini açıklamada kullanılır. İçsel yaşam birikimiyle oluşturulan kişilik özellikler, kimliğin ve sosyal rollerin devamını ister. Bu içsel durum, dışsal sürekliliği etkiler. Araştırmalar ekonomi, eğitim ve sosyal durum gibi dışsal faktörlerin yaşlılıkta yapılan aktiviteler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Süreklilik kuramına göre içsel ve dışsal çevrenin oluşturduğu aktivitelere uyum, ilişkilerin ve düşüncelerin pozitif sonuçları olarak çoğu yetişkin tarafından başarılmaktadır (Atchley, 1999: 118). Ancak sosyo-ekonomik düzey, cinsiyet ve yaş gibi sosyal ve yapısal faktörler yaşam döngüsünü etkilediğinden, kadınlar, düşük sosyal ekonomik düzeydekiler ve daha yaşlı olanlar süreklilik stratejileri geliştirmede zorlanırlar (Atchley., 1999: 105). Örneğin çoğu kadın dul kaldıktan sonra tekrar evlenme taktığı geliştirememekte ve yaşam stilini devam ettirmekte zorluk çekmektedir. Aynı şekilde düşük ekonomik statüye sahip ve ileri yaştan dolayı fiziksel yetersizlik yaşayan bireylerin süreklilik stratejileri geliştirmeleri zorlaşmaktadır. Sosyal ve yapısal faktörlerin süreklilik stratejileri geliştirmeyi engellemesi yaşlıların kendilerini gerçekleştirmelerine olumsuz olarak yansımaktadır (Akçay, 2011: 56; Atchley, 1999: 94–105).

Aktivite kuramıyla birçok benzerlikler barındıran Süreklilik kuramının temelinde, orta yaştaki davranışları yaşlılıkta da koruma ya da mümkün mertebe geliştirme isteği bulunur. Aynı zamanda bu kuram, yaşlılıkla birlikte yeni durumlara uyum sağlamak için bazı değişimlerin gerektiğini de kabul eder. Örneğin emekli olan bir birey, bu yeni duruma kendi kişisel özellikleri çerçevesinde uyum sağlar (Cockerham, 1991: 55). Bundan dolayı zamanla bireyler içsel bir tepki olarak meslekî ve toplumsal rollerdeki değişimlere ayak uydurma yükümlülüğüyle karşı kaşıya kalırlar. Bireyler değişime karşı potansiyel olarak direnç gösterebilirler. Ekonomik, sosyal ve teknolojik değişimlere uyum sağlayabilme önemli görüldüğünden insanlar bu değişimlere mantıklı bir gerekçe oluşturma eğilimindedir (Achenbaum vd., 1996: 41–45). Aynı zamanda bu kurama göre, insanlar yaşlanınca değişen koşullara, kendi alışkanlıkları ve kişisel özellikleri doğrultusunda karşılık verme eğiliminde oldukları için, yaşlılıkla kaybolan bazı rollerin yerlerine yenilerini koyarlar.

Sosyal rollerin sürekliliği kadın ve erkeklerde farklılık gösterir. Kadınlar, orta yaş dönemlerinde aile içinde sahip oldukları roller başta olmak üzere sosyal rollerin bir kısmını küçük değişikliklerle beraber sürdürür. Bundan dolayı kadınların erkeklere oranla daha avantajlı olduğu söylenmektedir.

Bireyler yaşlılık döneminde meslekten emekli olmalarına rağmen amaç ve sosyal rollerinin bir kısmını devam ettirme eğilimindedir. Bu durum kendini bazen yöneti-

cilik, bazen bir derneğe üyelik, bazen de torunlarla ilgilenme şeklinde gösterir. Ayrıca yaşlılıkta yaşam koşullarını olabildiğince devam ettirebilme başarılı yaşlanmanın şartları arasında görülmektedir. Yaşlıların geliştirdiği orta yaşlarda yapılanlarda süreklilik stratejileri çoğu durumlarda yaşamdan memnuniyetlerini ortaya çıkarır (Atchley., 1999: 99; Kalaycıoğlu, 2003: 11).

Süreklilik kuramı sosyal yapı ile yaşlılar arasındaki dengeyi daha çok yaşlıların deneyimleri üzerinden açıklamaya çalışır. Bu kuram yaşlılıkla birlikte bazı rollerde ilişkinin kesilmesi, bazı rollerde ise sürdürülmesi bileşimine dayanır. Birey merkezli olan bu kuramda yaşlılık dönemi ile yaşamın önceki safhaları arasındaki bağlantılara vurgu yapılır. Süreklilik kuramını test etmek için yaşam döngülerini araştıran çalışma bulgularına ihtiyaç duyulmaktadır. Bireylerin sosyal yapı içinde gelişmiş özel fikir ve davranışlarından ziyade, zaman içinde kendini gösteren genel aktivite tercihleri, kişisel amaç öncelikleri, sosyal ilişki ağları büyük önem taşır. Bireyin yaşam alanı ve kişiliğin sosyal bağlamdaki uzantısı olan “ilişkiler” bireyin yaşam sürekliliğinin temel göstergeleridir (Atchley, 1999: 105). Bu kuram sadece yaşlıların bireysel özelliklerine odaklandığından ve onların toplumsal özelliklerine pek dikkat etmediğinden, tam anlamıyla makro bir bakış geliştirmemiş, fakat mikro seviye açıklamalarla yaşlıların davranışlarını anlamaya yönelik bir perspektif sağlamıştır (Cockerham, 1991: 55).

1.5. Yaş Tabakalaşması Kuramı: Deneyimi Yeniden Düşünmek

Matilda White Riler (1971) tarafından geliştirilen yaş tabakalaşması (*age stratification*) kuramına göre toplum çeşitli yaş katmanlarına ayrılır. Her yaş grubundaki bireyler, farklı tarihsel dönemlerde benzer sosyal rol ve deneyimleri yaşar (Cockerham, 1991: 55). Sosyal roller, toplumsal yaş gruplarının genel özelliklerine göre değişiklik gösterebilir. Bu kurama göre bireylerin yaşam boyu geçirdiği dönüşümler de aynı yaş grubundakilerin temel özelliklerini belirlemede önemlidir. Bu dönüşümler farklı yaş gruplarına göre değişik boyutlarda yaşanır. Geçmişte benzer olayları yaşayan aynı yaş grubundakiler, günümüzde ve gelecekte de kendi kuşaklarına uygun deneyimleri paylaşmaya devam edecektir. Bu kuram, bu benzer deneyimlerden hareketle, yaşlıları belirli kategoriler içinde ele alıp onların toplumla uyumları üzerinde durur.

Erken dönem sosyal bilim ustaları Durkheim, Mead ve Freud’un düşüncelerini 1970’lerin düşünsel eğilimlerine uyarlama çabası olan yaş tabakalaşması kuramı, temelde Parsons ve beraberindekilerinin sosyal sistem kuramından yararlanılarak geliştirilmiştir. (Foner, 1976: 192; Riley & Foner, 1968: xiv–6). Kuram bu yönüyle işlevselci bir bakış açısına sahip olmasına rağmen kimi yazarlarca yaş grupları arasındaki eşitsizlikleri, çatışmaları ele aldığından dolayı çatışmacı kuram içinde de değerlendirilir. Sınıf tabakalaşması kuramıyla pek çok açıdan benzerlik taşımakla beraber bu kuram, toplumsal tabakaları sosyal sınıflar yerine yaş grupları üzerinden değerlendirir (Victor, 2005: 23). Yaşa bağlı sınıflandırma kimi toplumlarda yaşlılar açısından saygı ve prestij kaynağı olmasına rağmen, modern toplumlarda bir çeşit

eşitsizlik doğurmaktadır (Victor, 2005: 24). Bundan dolayı çatışmacı perspektifle ele alınan yaş tabakalaşması kuramında, yaş grupları arasındaki gelir ve güç eşitsizliklerine odaklanılır.

Yaş sosyal tabakalaşması başlıca dört unsurdan oluşur. Bunlardan birincisi aynı yaş aralığındaki insanlar, ikincisi yaşın mümkün kıldığı davranışlar, üçüncüsü yaşla ilişkili beklenti, yaptırım ve izinler, son olarak ise yaştan dolayı ortaya çıkan rollerdir. Toplumunu açıklarken kullanılan güç, sınıf, etnik yapı, prestij gibi değişkenlerin yanında yaş tabakaları değişkeni de toplumu anlamaya yardımcı olur. Şöyle ki toplum içinde yer alan farklı yaş tabakalarının farklı şekillerde yaşlanmalarını etkileyen psikolojik ve biyolojik faktörlerin yanında tarihsel faktörler de bulunur. Yaş tabakalaşması kuramında yaşlanmanın belirli bir coğrafi mekanda, sosyal ve tarihsel bağlamda geliştiği vurgulanarak dinamik yapısına işaret edilir (Weeks, 1984: 33). Her bir yaş grubu kendi sosyal tarihi içinde doğup büyüüp yaşlanmaktadır. Yaşla ilgili gelişen yaşam farklılıklarının iki temel süreçle ilgisi bulunur. Birincisi, içinde bulunulan yaş aralığı, ikincisi ise tarihsel ve sosyal olayların etkilediği yaş grubunun zaman seyri içindeki akışıdır (Foner, 1976: 193). Yaşlanmanın bir süreç olduğundan hareketle, birbiriyle paralel takvim yaşı ve yaşam döngüsü boyutlarından söz edilir. Bireylerin yaşam döngüsü, toplumun tarihinden bağımsız değerlendirilmez. Bireylerin yaşlanması kişisel özelliklerle birlikte büyük makro toplumsal olaylardan da etkilenir. Bu bağlamda sosyal ve kültürel çevre ve zaman içinde yaşanan önemli olaylar bireylerin tutum ve davranışlarını belirler. Ayrıca bu tarihsel olayları deneyimleme yaşları da önemlidir (Riley & Foner, 1968: 20–30). Bazı tarihsel dönemlerde büyük sosyal değişimleri farklı yaş gruplarındakiler farklı şekilde deneyimlemiştirlerdir. Her bir yaş tabaka grubu benzer yaş ve yaşam deneyimlerindeki insanlardan oluşur. Bu farklı yaşlarda önemli olayları deneyimlemek aynı yaş grubundakilerin bir alt kültür oluşturabilecek şekilde benzer özellikler taşımalarına neden olur. Aynı yaş grubunu paylaşanların benzer rolleri, toplumda meydana gelen önemli sosyal değişim süreçlerinden etkilenir (Phillipson & Baars, 2007: 74). Bu bağlamda her bir yaş grubunun tüketim davranışları, boş zaman aktiviteleri, medeni durumları, dinsel davranışları, eğitim seviyeleri diğer yaş katmanlarından farklılık gösterir. Bu farklılık üzerinde tarihsel düzlemin etkisi görülür (Cockerham, 1991: 55–59; Riley, 1976: 25).

Yaşlanma pratikleri toplumdan topluma, çağdan çağa değişiklik gösterdiği gibi, tek bir toplumdaki yaş grupları arasında da farklılaşma söz konusudur (Riley & Foner, 1968: 11). Her bir yaş grubu içinde yer alan bireyler, grup üyeleriyle aynı dönemsel olaylardan etkilenmekte ve bir bakıma inşa edilmektedir. Tarihin özel bir çağında var olan kültürel, sosyal ve maddi koşullar yaş grubunda yer alan bireylerin özelliklerini şekillendirir. Tarihî ve toplumsal olaylardan farklı yaş grupları farklı şekillerde etkilenmekte ve ona göre o yaş grubundakiler arasında ortak bazı özellikler gelişmektedir. Zaman içinde farklı devirlerde yaşayan aynı yaş grubundaki bireyler arasındaki farklılıklar, tarihsel olaylar ve toplumsal değişimlerle açıklanır (Cockerham, 1991:

55–59; Riley, 1976: 30). *Baby boom*³ kuşağı örneğinde olduğu gibi, tarihsel dönemleri ortak deneyimleyenlerin yaşam tarzları ve gündelik hayatları arasında benzerlikler meydana gelir. Ekonomik buhran yaşamış yaşlıların daha tutumlu olmaları, yaşamamışların daha fazla risk almaları bu duruma örnektir. Ayrıca yaşlıların biriktirme alışkanlıkları, az riskli yatırım yapmaları, satın alma güçleri ve tercihleri hangi dönemde yaşlı olduğuna göre değişmektedir.

Yaşlanan nüfus kuşağının alışkanlıkları, ortak tarihsel deneyimleri, ekonomik anlamda yaşlılara yönelik hizmet ve servis ürünlerini belirler. Örneğin günümüzde geçmişe oranla yaşlılara yönelik daha fazla ve çeşitli oyun geliştirilmesi ve planlanmasının sebebi, bu kuşağın kendinden önceki yaşlı kuşaklarına göre daha fazla boş zaman alışkanlığına sahip olması sebebiyledir (Morgan & Kunkel, 2007: 7). Her kuşağın yaşam alışkanlıkları, ekonomik seviyeleri, eğitim durumları, ortalama oy verme alışkanlıkları, yaşam süresi beklentileri, korkuları, gelecek beklentileri önceki dönemlerde bu kuşağa mensup olanlara göre bir miktar farklılık gösterir.

Bu kuram, yaşa sadece *kronolojik* bir anlam yüklemek yerine aynı zamanda sosyal, kültürel ve özellikle de tarihsel anlamlar yükler. Fakat bu yaklaşım *deterministik* bir bakışla grupsal davranışlara odaklandığından, bireysel davranışları açıklayabilmede yetersiz olmakla eleştirilmektedir (Victor, 2005: 25). Sosyal sistem, kurumlar ve yapı arasındaki uyumlu işleyişe yapılan aşırı vurgu ve zorunlu denge durumuyla ilgili işlevselci varsayımları kritiğe tabi tutulmuştur (Phillipson & Baars, 2007: 75). Bu kuram yaşlılar arasındaki sosyal eşitsizlikleri ve sosyo-ekonomik farklılıkları göz ardı etmesi bu kuramın zayıf noktası olarak değerlendirilmektedir. Kuramının güç ilişkilerini göz ardı edişi de eleştirilmektedir (Quadagno, 2014: 65). Bu eleştirilerin yanında ekonomik ve sosyal kazanımların dağılımında yaş statüsüne aşırı vurgu yapılması da tenkit edilmektedir. Bu kuram dahilinde, benzer yaş grubunda olanlar arasında farklılık oluşturan cinsiyet, ırk, ekonomik durum gibi değişkenlerin ihmal edilmesi de eleştirilmektedir (Cockerham, 1991: 40).

2. Çatışmacı Perspektifle Yaşlılık Sosyolojisi Kuramı: Politik Ekonomi ve Yaşlanma

Yaşlılık sosyolojisi kuramlarında 1960'lara kadar yapısal-işlevselci perspektif etkili olmuştur. Daha sonra çatışmacı teorisyen Dahrendorf (1959) tarafından Marksist kurama dayalı çatışma eksenli yaşlılık kuramı geliştirilmiştir. Bu kuramda, işlevselciler sosyal değişim ve çatışmayı açıklayamadıkları ve tutucu oldukları üzerinden eleştirilir (Cockerham, 1991: 50). Çatışmacı yaşlılık kuramının temelinde, sosyal kaynakların dağılımındaki eşitsizliklerin yaş kategorileri arasında da olduğu anlayışı yer alır. Kapitalist toplumlarda temel değer olarak maddi üretimin esas alınması

3 Batıda, İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945-1964 yılları arasında doğanların oluşturduğu kuşak *baby boomer* kuşağı olarak adlandırılır.

ve insanların üretime yaptığı katkı ile değerlendirilmesi eleştirilir. Bu kurama göre endüstri toplumlarında yaşlılar tıpkı diğer az üretenlere yapıldığı gibi değer kaybına uğratılır. Yaşlıların cinsiyet ve sınıf farklılıkları üzerinden incelendiği çatışmacı kuramda onların diğer kuşaklarla ve kendi aralarındaki eşitsizliklerine odaklanılır.

Çatışma yaşlılık kuramları 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşlılar üzerinde toplumsal güç ve eşitsizlik üretimini tartışan yeni jenerasyon kuramlardandır. Yaşlılık ile ilgili eleştirel gerontoloji kuramı ilk dönem Frankfurt Okulu düşünürlerinden Adorno, Holkheimer ve Habermas'ın çalışmalarından büyük ölçüde etkilenmiştir (Kolb, 2014: 50; Quadagno, 2014: 63). Yaşlanmayı açıklamada neo-Marksist sosyolojiden etkilenerek geliştirilen bu kuramda uyumsuzluk üzerinde durulur. Bu kurama göre farklı yaş grubundakiler toplumsal fırsat ve kaynaklara erişmede birbirleriyle çatışma halindedir. Bu çatışmanın temelinde ekonomik eşitsizliklerin yattığı varsayılır. Buradaki eşitsizliği üreten ideolojiler üzerinden güç ve iktidar ilişkilerinin yaşlılara yansımaları incelenmektedir. Ayrıca çatışmacı yaklaşım neo-Weberyen sosyolojik açıklamadan, yani statü farklılıklarının ortaya çıkardığı eşitsizlik fikrinden de yararlanmıştır. Böylece bu kuramda, ekonomik ve sosyal statü farklılıklarının yaşlılıkta ortaya çıkardığı eşitsizliklere odaklanılmıştır. Eleştirel gerontoloji yapısal eşitsizlikleri ahlaki konularla birlikte değerlendirirken, sadece bu ayrımcılığı anlamaya odaklanmamakta, ayrıca bu zorluğun üstesinden gelmeyi de hedeflemektedir. Bu kuram, politik ekonomi kuramının yaşlanmayı açıklamada kullandığı kuramsal yaklaşım üzerinde etkili olmuştur (Powell, 2006: 52; Victor, 2005: 26).

Politik ekonomi yaşlanma kuramı Batı'da 1973 ekonomik kriz sonrası 1970'lerin sonlarında ortaya çıkmıştır. Estes (1979), Guillenerd (1983), Philipson (1982) ve Walker (1981)'in katkılarıyla geliştirilen bir kuramdır. Bu teorisyenlerin ortak kabulü, kapitalizmin yaşlıları pek çok açıdan marjinalize ettiği görüşüdür. Yaşlılar ve yaşlanmanın toplumsal mekanizmalardan bağımsız olmadığı ve bundan dolayı yaşlıların ilişkilerinin toplumsal yapılara göre şekillendiği öne sürülür. Bu kuramda, sosyal, ekonomik ve politik faktörler ve yapısal düzenlemelerin bir bütünlük içinde yaşlanmayı ürettiği varsayılır (Estes, 2001: 40–44). Ayrıca bu kuram çerçevesinde, kapitalist toplumlarda kaynakların dağılımında yaşlıların yaşadığı eşitsizliklere ve yaşlıların yaşam standartlarındaki değişikliklere odaklanılır. Bu kuram yaşlılara yönelik medikal yaklaşımların da karşısında durur. Yaşlıların ekonomik bir meta olarak görülüp yük gibi algılanışı eleştirilir. Yaşlanmayla birlikte emeklilik ve gelirden azalma durumunun yaşlıları daha da güçsüz kıldığı görüşü savunulur. Bu kurama göre, yaşlılar maddi anlamda giderek daha fazla güvensiz kalmaktadır. Ayrıca kaynakların dağılımındaki eşitsizlikler yaşlıların bireysel özelliklerinden ziyade sahip oldukları sosyal sınıfa göre değişiklik gösterir (Powell, 2006: 50–52). Özellikle kapitalist devlet mekanizması içinde yaşlıların nasıl olumsuz etkilendikleri ve sosyal hayattan dışlandıkları bu kuramın temel ilgi alanıdır. Toplumdaki *egemenlik* ilişkilerinin kendini yeniden üretmesinin yaşlıların yaşamlarına etkileri ile sosyal, ekonomik ve güvenlik ile ilgili politikaların yaşlıları etkileme düzeyleri incelenir.

Politik ekonomi kuramında, temelde hükümet ve ekonomi kurumları ile sosyal sınıflar, statü grupları ve yaşlılar arasındaki ilişkilere dair açıklamalar getirilir. Bu açıklamayı yaparken toplumsal artı değerlerin yaşlılara dağıtımındaki eşitsizliğe odaklanılır (Vincent, 1995: 162). Politik ekonomi ve yaşlanma kuramı, yaşlanmanın inşasına katkı yapan yapısal süreçler ve güçler ile sosyal politikalara vurgu yapar. Bu kurama göre yaşlanmayı ancak uzun süreli sosyal düzenin ve koşulların bütünlüğü içinde anlayabiliriz. Bu perspektif yaşlılığın bireysel/mikro boyutunun yanında kurumsal ilişkilerin oluşturduğu makro boyutuna da dikkat çekmektedir (Estes, 2001: 1–2). Eşitsizliklerin yaşam boyu devam ettiği varsayımından hareket edilmektedir. Bireyler orta yaşlarındaki yoksulluklarını yaşlanınca da devam ettirmekte, zenginler zenginliklerini sürdürmekte ve dolayısıyla da bu gelir eşitsizliği yaşlılıkta varlığını korumaktadır (Victor, 2005: 27). Politik ekonomi kuramı, modernleşme kuramlarının ön kabulleri üzerinden bu bulguları paylaşarak, yaşlının her geçen gün azalan statüsünü araştırır. Modernleşme kuramcılarından farklı olarak, kapitalist ekonomik güçlerin sosyal kaynak dağıtımındaki eşitsizlikleri devam ettirdiği ya da arttırdığı yönündeki tespit üzerinden temelde sınıf, ırk, cinsiyet ile yaşa bağlı eşitsizliklerin nasıl üretildiğine odaklanılır. Bu kuramda yaşlıların yaşlılıkla baş etmeleri yerine daha çok yaşlılara yönelik sosyal kaynak dağılımına dikkat çekilir.

Yaşlanmanın sadece yerel bir durum olmadığı, aynı zamanda küresel boyutunun da olduğu vurgulanır (Quadagno, 2014: 65). Yaşlı ya da ailede yaşlı bulunduran işçilere yönelik göç sınırlılıkları getirme konunun küresel ekonomik boyutları için verilebilecek bir örnektir. Diğer taraftan bu kuram temelde bireysel aktörlerin motivasyonlarını, algı ve aktivitelerini göz ardı ettiği yaşlıları aşırı derece pasif gördüğü yönünde eleştirilir. (Quadagno, 2014: 65).

Feminist yaşlılık kuramında, yaşlanma çalışmalarına bir analiz değişkeni olarak cinsiyet de eklenir, yaşlı kadınların dezavantajlı pozisyonu daha fazla öne çıkarılmaktadır. Ayrıca bu perspektifte yaşlılar arasında kadın oranının fazlalığına dikkat çekilerek yaşlılıktaki sorunlardan kadınların daha fazla etkilendiğine vurgu yapılır. Öte yandan eleştirel yaşlılık sosyolojisinde sosyal devletin yaşlılara yönelik hedefleri, gelir dengesizliğinin yaşlılara yansımaları, sosyal eşitsizliğin yeniden üretimi, yaşlı yoksulluğu ve yaşlıların görece bağımlı olmaları gibi konularda açıklamalar getirilir (Phillipson & Baars, 2007: 71–77).

3. Sembolik Etkileşimci Perspektifle Yaşlılık Kuramları

Sosyal kuramdaki köklü değişimler yaşlılık sosyolojisinde de yeni bakış açılarına zemin hazırlamıştır. Çağdaş sosyal teoride baskın yaklaşım olan sembolik etkileşimci perspektif yaşlılık sosyolojisinde de etkisini göstermektedir. Bu bakış açısıyla yaşlanma problemi tekrar ele alınmış ve yaşlılık sosyolojisindeki ilk dönem aktivite ve süreklilik kuramları sembolik etkileşimci bir perspektifle yeniden gözden geçirilmiştir. Ayrıca bu perspektifle yaşlanmanın toplumsal boyutunun yanında, bireysel boyu-

tuna da odaklanmaktadır. Bu doğrultuda yapı ve fail etkileşimine odaklanan makro ve mikro sosyolojik perspektiflerin kesişim alanlarından hareketle çeşitli açıklamalara gidilmektedir.

Sembolik etkileşimci perspektifle yeniden değerlendirilen aktivite kuramına göre insanların yaşlılıkta kaybettikleri rollerin yerlerine yenilerini üstlenerek etkileşimde kalmayı devam ettirdikleri ileri sürülür. Yaşlanmanın getirdiği biyolojik faktörler sonucu ortaya çıkan kısıtlamalarla ve emeklilik gibi zorunlulukların ortaya çıkardığı bazı rol değişiklikleriyle yerlerine başkalarını koyulduğu belirtilir. Bu durum aktif olmaya, zihin sağlığına ve yaşamdan daha fazla tatmine katkı sağlar (Kalinkara, 2011: 29–31). Boş zaman aktiviteleri, yaşlıların kendi aralarında oluşturdukları topluluklar ve kurulan merkezler onların aktif kalmalarını cesaretlendirir. Bu merkezler, yaşlıların iş ve aile sorumluluklarının değiştiğini göstermesi bakımından kuramın doğruluğuna işaret eder (Achenbaum vd., 1996: 4). Bu anlamda roller değişse de ileri yaşlarda aktif kalma devam eder. Belki arkadaşlara, aile işlerine ve serbest zaman aktivitelerine daha fazla zaman ayrılmakta ama yine de aktif kalılabilmektedir (Kalinkara, 2011: 29–31).

Bu kuram başarılı bir yaşlanmanın ancak ilişkilerin ve sosyal rollerin devamıyla mümkün olabileceği üzerinden meseleye önemli bir açıklama getirmektedir. Çağdaş araştırmalar göstermektedir ki bireyler kayıplarını ihmal etmelerine karşılık; kendilerini yeni durumlara ayarlamaları gerektiğini kabullenmektedir. Bir yandan sahip oldukları değerlerin muhafaza etmek diğer yandan ise bir miktar geri çekilerek kendilerine daha fazla zaman harcamak isterler (Achenbaum vd., 1996: 5). Bu yaklaşımda akrabalık, iş arkadaşlıkları gibi formel olmayan ilişkiler ile yaşam memnuniyeti arasında sıkı bir bağ tespit edilmiştir. Genel olarak formel olmayan ilişkilerin yaşam memnuniyetinde daha etkili olduğu sonucu çıkarılmıştır (Longino & Kart, 1982). Bundan dolayı yaşlılıkta süreklilik gösteren formel olmayan ilişkiler yaşlıların yaşam kalitelerine olumlu yansır.

Sonuç olarak; yaşlılık sosyolojisi kuramları, bütün bilimsel kuramlar gibi, tarihsel eğilimlerden bağımsız değillerdir. Bu eğilimler o dönemdeki yaşlılık çalışma metotlarını etkilemektedir. Tarihselliği içinde bu kuramlar büyük ölçüde mikro ve makro kuramlar şeklinde kategorize edilebilir (Quadagno, 2014: 65). Bazı fonksiyonalist kuramlar yaşlılığın yansımalarına odaklanarak yaşlanmayı geri çekilme ya da aktif kalma üzerinden açıklarken; bazıları da makro düzeyde analiz yaparak yaş grupları arasındaki gerilimi azaltmaya ve yaşın ırk, sınıf ve cinsiyet ilişkilerine odaklanır. Sanayileşmenin yaşlanma üzerindeki etkilerini inceleyen yaşamdan geri çekilme, toplumsal değiş tokuş ve modernleşme kuramları, günümüzde sosyal bilimciler tarafından çok nadir kullanılmalarına rağmen önemli sosyolojik katkılar sağlamışlardır. Özellikle sanayileşme ile yaşlanma arasındaki ilişkileri ortaya koyarak alanın gelişmesinde önemli katkıları olmuştur (Funk, 2016: 9). Zira işlevselci yaklaşıma sahip yaşamdan geri çekilme ve modernleşme kuramları sosyal yapı ve düzenin devamına

katkı sağlamaktadır. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere yaşlılık kendi içinde çeşitlilik göstermektedir. Bu anlamda birbirlerine zıt olan iki kuramdan hem yaşamdan geri çekilme hem de aktivite kuramlarının geçerli oldukları yani doğru bakış açıları geliştirdikleri yerlerin olduğunu kaydetmek gerekir (Achenbaum vd., 1996: 5).

KAYNAKÇA

- Achenbaum, W. A., Weiland, S., Haber, C. (1996) *Key Words in Sociocultural Gerontology*, New York, Springer Pub Co.
- Akçay, C. (2013) *Yaşlılık: Kavramlar ve Kuramlar*. 2. Baskı İstanbul, Kriter Yayınlar.
- Atchley, R. C. (1999) Continuity Theory, Self, and Social Structure, *The Self and Society in Aging Processes*, (Ed.) Carol, D., Ryff, Victor W. Marshall, New York, Springer Pub., s. 94–121.
- Baran, A. G. (2012) Yaşlılık Sosyolojisi, *Aile Sosyolojisi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları
- Cockerham, W.C. (1991) *This Aging Society*, Englewood Cliffs, N.J, Prentice Hall.
- Cowgill, D. O. (1972) A Teory of Aging in Cross-Cultural Perspective, *Aging and Modernization*, (Ed.) Donald O. Cowgill, Lowell Don Holmes, New York: Appleton-Century-Crofts. 1972.
- Cumming, E., Henry, W. E. (1961) *Growing Old, The Process of Disengagement*, New York, Basic Books.
- Estes, C. L. (2001) *Social Policy & Aging: A Critical Perspective*, Thousand Oaks, Calif, Sage Publications.
- Foner, A. (1976) Age Stratification and Age Conflict in Political Life, *The Sociology of Aging: Selected Readings*, (Ed.) Robert C. Atchley, Mildred M. Seltzer, Belmont, Calif, Wadsworth Pub. Co., s. 191–205.
- Funk, L. (2016) *Sociological Perspectives on Aging*, Ontario, Oxford University Press.
- Kalaycıoğlu, S. (2003) *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi.
- Kalınkara, V. (2011) *Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi*, Ankara, Nobel Yayın.
- Kolb, P. J. (2014) *Understanding Aging and Diversity: Theories and Concepts*, New York, Routledge.
- Longino, C. F., Cary, S. K. (1982) Explicating activity theory: A formal replication, *Journal of Gerontology*, 37 (6), s.713–722.
- Moody, H. R., Sasser, J. R. (2012) *Aging: Concepts and Controversies*, 7th ed. Los Angeles, Sage.
- Morgan, L. A., Kunkel, S. (2007) *Aging: Society and the Life Course*, 3rd ed. New York, Springer.

- Palmore, E. B. (1990) *Ageism: Negative and Positive*, New York, Springer Pub. Co.
- Phillipson, C., Baars, J. (2007) *Social Theory and Social Ageing, Ageing in Society: European Perspectives on Gerontology*, (Ed.) John Bond, Sheila Peace, Freya Dittmann-Kohli,, Gerben Westerhof, 3rd edision, Los Angeles: Sage, s. 68–84.
- Powell, J. L. (2006) *Social Theory and Aging*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers.
- Quadagno, J. S. (2014) *Aging and The Life Course: An Introduction to Social Gerontology*. Sixth edition, New York, McGraw-Hill,
- Riley, M. W. (1976) *Social Gerontology and the Age Stratification of Society, The sociology of Aging: Selected Readings*, (Ed.) Robert C. Atchley, Mildred M. Seltzer, Belmont, Calif, Wadsworth Pub. Co.
- Riley, M. W., Foner, A. (1968) *Aging and Society*, New York, Russell Sage Foundation, 1968.
- Timonen, V. (2008) *Ageing Societies: a Comparative Introduction*. Maidenhead, England , New York, Open University Press,
- Turner, B. S. (2011) *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*, (Çev). Ümit Tatlıcan, İstanbul, Sentez Yayıncılık.
- Victor, C. R. (2005) *The Social Context of Ageing*, New York, Routledge.
- Vincent, J. A.(1995), *Inequality and Old Age*, London, UCL Press,
- Weeks, J. R. (1984). *Aging, Concepts and Social Issues*. Belmont, Calif, Wadsworth,